

مرآت المعانی

به انضمام

گزیده «سیرالعارفین»

از

جمالی دهلوی

(ف. ۹۴۲)

به تصحیح و با مقدمه

نصرالله پورجوادی

جمالی دهلوی، حامد بن فضل الله، ۹۸۶۲ - ۹۴۲ ق؟
مرآت المعانی به انضمام گزیده سیرالعارفین / از جمالی دهلوی؛ به تصحیح و با
مقدمه نصرالله پورجوادی. - تهران: حقیقت، ۱۳۸۴.
۱۶۲ ص.

ISBN: 964-7040-80-6 / ۱۶۰۰۰ ریال

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.
کتابنامه به صورت زیرنویس.
نمایه.

۱. شعر فارسی - قرن ۱۰ ق. ۲. عارفان - هند - سرگذشتنامه. الف.
پورجوادی، نصرالله، ۱۳۲۲ - ، مصحح. ب. عنوان. ج. عنوان: گزیده
سیرالعارفین.

۸۵۱/۴

PIR5912/م ۴

۱۳۸۴

۴۰۸۲۰ - ۸۴ م

کتابخانه ملی ایران

اشراق حقیقت

مرآت المعانی به انضمام گزیده "سیرالعارفین"

مؤلف: جمالی دهلوی

تصحیح و مقدمه: نصرالله پورجوادی

ناشر: انتشارات حقیقت؛ تهران، خیابان گاندی، خیابان نهم، پلاک ۲۴

صندوق پستی: تهران، ۱۱۳۶۵-۳۳۵۷

تلفن: ۸۸۷۷۲۵۲۹؛ فاکس: ۸۸۷۹۱۶۵۲

تلفن مرکز پخش: ۵۵۶۳۳۱۵۱

طراح روی جلد: محمّدسعید نقاشیان

چاپ اول: ۱۳۸۴

تعداد: ۳۰۰۰ جلد

چاپ و صحافی: شرکت چاپ خواجه

بها: ۱۶۰۰ تومان

شابک: ۹۶۴-۷۰۴۰-۸۰-۶

ISBN: 964 - 7040 - 80 - 6

یعونک یا لطیف

پیشگفتار

مثنوی مرآت المعانی یکی از آثار منظوم شاعر پارسی‌گوی هند حامد جمالی دهلوی است که نگارنده آن را با استفاده از چند نسخه خطی تصحیح و در سال ۱۳۷۲ در مجلهٔ معارف (دورهٔ یازدهم، ش ۱ و ۲، سال ۱۳۷۲)، متعلق به مرکز نشر دانشگاهی، چاپ کرد. این اثر از نوع تعریف‌نامه‌هایی است که پاره‌ای از صوفیان در باب تعریف الفاظ و اصطلاحات شعر صوفیانهٔ پارسی، نظیر زلف و روی، چشم و ابرو، خط و خال، می و میخانه و خرابات نوشته‌اند و از لحاظی شبیه به گلشن راز شیخ محمود شبستری است. دوست عزیزم دکتر اصغر سیدغراب، استاد زبان پارسی در دانشگاه لایدن، پس از دیدن و خواندن این مثنوی، اقدام به ترجمهٔ انگلیسی آن کرد و ترجمه را همراه با متن اشعار در ضمن انتشارات مزدا چاپ کرد (کوستانسا، ۲۰۰۲)، البته بدون سازوارهٔ انتقادی، یعنی قرائت نسخه‌بدها، و مقدمهٔ نگارنده.

در چاپ حاضر من همان متن نخستین را، با تغییرات اندک و اصلاحاتی چند، و همراه با همان سازواره و مقدمه‌ای که نوشته و در معارف چاپ کرده بودم آورده‌ام. از جمله تغییرات این چاپ این است که دو حکایت را که در واقع به منزلهٔ فصل بود شماره‌گذاری کرده‌ام و لذا تعداد فصول در این چاپ به چهل رسیده است. رسم الخط را مطابق شیوهٔ نگارش امروزی کرده‌ام که قرائت آن آسان‌تر باشد. سازوارهٔ

انتقادی را هم در زیر صفحات درج کرده‌ام. فهرستی از آیات و احادیث و غایه یا فهرست راهنمایی نیز تهیه کرده و پس از متن مثنوی آورده‌ام.

زمانی که مثنوی مرآت‌المعانی را نخستین بار چاپ می‌کردم کتاب سیر‌المعارفین شاعر را که «اولی‌نامه»‌ای است در شرح احوال مشایخ و صوفیان هند ندیده بودم. این کتاب به صورت سنگی در سال ۱۳۱۱ قمری در هند چاپ شده بود. قبل از چاپ دوم مرآت‌المعانی، توانستم به نسخه‌ای زیراکسی از این اثر، در کتابخانه مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی، که بی‌شک یکی از بهترین کتابخانه‌های آثار پارسی و عربی در کشور است، دست یابم. در همان نگاه اول و پس از خواندن چند صفحه از اینجا و آنجا، پی به اهمیت این اثر در تاریخ تصوف پارسی در هند و ایران بردم و افسوس خوردم که چرا در هنگام چاپ اول مثنوی آن را ندیده بودم. این اثر علاوه بر اطلاعات ارزشمند و گاه دست‌اولی که درباره وضع تصوف در اواخر قرن نهم و اوائل قرن دهم در اختیار ما می‌گذارد، ما را با حالات و افکار و سفرهای نویسنده به شهرهای مختلف کشورهای عربی و مخصوص شهرهای ایران و همچنین نثر پارسی نویسنده آشنا می‌سازد. البته، چون این کتاب به صورت سنگی و بیش از یک قرن پیش توسط کسانی چاپ شده است که ظاهراً به زبان پارسی تسلط کامل نداشته‌اند در آن اشتباهات و جمله‌بندی‌های نامأنوس هم راه یافته است، اشتباهاتی که گمان نمی‌کنم همه از نویسنده باشد. در اینجا من فقط بخش کوچکی از این اثر را انتخاب کرده و با تصحیح قیاسی بعضی از کلمات و عبارات و گاه همراه با یادداشتهایی که در ذیل صفحات آورده‌ام به صورت پیوست چاپ کرده‌ام. این بخشها درباره مشایخی است که نام آنها برای ما در ایران هم آشناست. مانند بهاء‌الدین زکریا ملتانی، فخرالدین عراقی، شیخ سماء‌الدین که مرشد جمالی بوده و در مرآت‌المعانی هم از او یاد شده است. امیدوارم که این معرفی موجب شود که یکی از خوانندگان محقق به سراغ نسخه‌های خطی کتاب برود و متن کامل آن را با تصحیح پاکیزه به چاپ رساند.

نصرت‌الله پورجوادی

دیماه ۱۳۸۴

فهرست مطالب

۹	مقدمه مصحح
	مرآت المعانی
۲۳	۱. در توحید
۲۷	۲. در نعت محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم
۳۰	۳. در مدح شیخ سماء الدین
۳۳	۴. در سبب تألیف کتاب
۳۶	۵. در بیان روی که عبارت از وجه حقیقی اله باشد
۳۷	۶. در بیان رخسار که عبارت از واحدیت باشد
۳۹	۷. در بیان خط که عبارت از برزخ کبریاست
۴۰	۸. در بیان ابرو که عبارت از قاب قوسین است
۴۱	۹. در بیان چشم که عبارت از بصارت ذاتیه است
۴۳	۱۰. در بیان دهان که عبارت از سرّ خفی است
۴۴	۱۱. در بیان لب که عبارت از لطف ربّ الودود است
۴۵	۱۲. در بیان زنخدان که عبارت از لطف است اما قهرآمیز
۴۶	۱۳. در بیان زلف که عبارت از جذبه الهی باشد

۴۸. ۱۴. در بیان خال که عبارت از نقطه روح انسانی است
۴۹. ۱۵. در بیان گیسو که عبارت از سرّ غیب هویت باشد
۵۰. ۱۶. در بیان ساعد که عبارت از محض قدرت باشد
۵۲. ۱۷. در بیان قامت که عبارت از جامعیت وجود باشد
۵۳. ۱۸. در بیان میان که عبارت از برزخ صغرا باشد
۵۴. ۱۹. در بیان تعریف و نکوهش منکران او و معنی «إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ»
۵۶. حکایت مردی که با خوردن نان در جمال ایزدی بی‌هوش شد
۵۸. ۲۰. در بیان کفر که عبارت از عالم لاهوت باشد
۵۹. ۲۱. در بیان بت و بتخانه که عبارت از عالم جبروت و تجلیات باشد
۶۰. ۲۲. در بیان میخانه و شراب که عبارت از عشق و محبت باشد
۶۱. ۲۳. در بیان می‌فروش که عبارت از مرشد کامل باشد
۶۳. ۲۴. در بیان رندی که عبارت از قطع علایق و عوایق باشد
۶۴. ۲۵. در بیان قلّاشی، که سالک از تجلیات سیر نگردد و جوع‌العشق او را بی‌قرار گرداند
۶۵. ۲۶. در بیان نشان عارف که سرّ «رَأَيْتُ رَبِّي» در شأن او باشد
۶۷. ۲۷. در بیان شناخت عارفان گوید که از ردّ و قبول خلقتش تبدل و تغیر نباشد
۷۰. ۱. حکایت دیدن درویشی ابلیس را بر در مسجد بیکار نشسته و پرسیدن او از بیکاری
۷۲. ۲. حکایت آمدن اعرابی پیش رسول علیه‌السلام
۷۸. ۲۸. در بیان صبر و فضیلت او
۷۹. ۱. حکایت عارفی که عقرب او را نیش زد
۸۰. ۲. حکایت عارفی که خاری در پایش خلید و صبر نکرد
۸۲. ۲۹. حکایت در بیان شاهد پرستی
۸۴. حکایت شاهد بازی درویش کرمانی
۸۶. ۳۰. در بیان بی‌التفاقی به ردّ و قبول خلق
۸۸. ۳۱. در بیان تسلیم و رضا

۹۰	۳۲. در بیان شکر
۹۱	۳۳. در بیان ارباب ملامت که دو گروه‌اند
۹۴	۳۴. در بیان گروه دوم
۹۷	۳۵. حکایت پیشی گرفتن خواجه بهاء الدین نقشبند از عیاران
۱۰۰	۳۶. در بیان علو مراتب موسی بر خضر علیهم السّلام
۱۰۳	۳۷. در بیان برتری ولایت از نبوت
۱۰۴	۳۸. در بیان خودشناسی (مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ)
۱۰۸	۳۹. در بیان معرفت ذات و صفات و اسماء
۱۱۴	۴۰. خاتمه کتاب مرآت المعانی
۱۱۹	فهرست آیات و احادیث و نمایه
	پیوست: گزیده «سیرالعارفین»:
۱۲۷	دیباچه مصحح
۱۲۹	مقدمه مؤلف
۱۳۳	در ذکر حضرت بهاء الدّین زکریا ملتانی
۱۳۹	فخرالدین عراقی
۱۴۲	امیرحسینی هروی
۱۴۴	شیخ حسن افغان
۱۴۵	سفر مؤلف به هرات و دیدارش با عبدالرحمان جامی
۱۴۷	در ذکر شیخ محمد حمیدالدین ناگوری
۱۵۲	در ذکر شیخ سماء الدّین
۱۵۹	ملاقات سلطان بهلول با شیخ سماء الدّین
۱۶۱	داستان مکتوبات عین القضاات همدانی و کرامت شیخ سماء الدّین